

Michał SKALIK*

Rozwój bazy materialnej gier sportowych w Polsce w latach 1945–1975

Streszczenie

Po II wojnie światowej infrastruktura sportowa w większości wymagała całkowitej odbudowy, a obiekty, które przetrwały lata 1939–1945, nadawały się do kapitalnych remontów. Przez okres trzech dekad, mimo utrudnień w postaci licznych przemian organizacyjnych, politycznych i społecznych, nieustannie podejmowano działania zwiększające liczbę i jakość obiektów oraz sprzętu sportowego. Wysiłek instytucji państwowych, zakładów pracy, a także całego środowiska sportowego doprowadził w 1975 r. do sytuacji, w której liczba boisk, hal sportowych i sal gimnastycznych, gdzie można było uprawiać gry sportowe, w podstawowym zakresie zaspokajała, w większości regionów kraju, potrzeby społeczeństwa.

Słowa kluczowe: baza sportowa, gry sportowe, infrastruktura, budownictwo.

Celem pracy jest przedstawienie uwarunkowań rozwoju infrastruktury sportowej gier sportowych w Polsce w trzydziestoleciu powojennym (1945–1975) oraz ukazanie wpływu budownictwa sportowego na upowszechnienie koszykówki, siatkówki i piłki ręcznej w tym okresie. Autor posłużył się przede wszystkim informacjami zawartymi w „Przeglądzie Sportowym” z lat 1945–1975, w rocznikach statystycznych oraz w dostępnej literaturze. W pracy postawiono problem badawczy: Czy w Polsce w latach 1945–1975 nastąpił rozwój bazy materialnej gier sportowych?

W czasie II wojny światowej ludność Polski pomniejszyła się o blisko 20%. Poza dotkliwymi stratami osobowymi, nasz kraj poniósł ogromne straty materialne, które szacuje się na 38% ogólnego stanu posiadania z 1939 r.¹ Zniszczenia wojenne objęły również bazę sportową. Odbudowy wymagały hale sportowe, stadiony, ośrodki i centra szkoleniowe, jak również zakłady produkujące

* Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie.

¹ J. Gaj, *Rozwój sportu w Polsce Ludowej*, [w:] J. Gaj, B. Woltmann, *Zarys historii sportu w Polsce 1867–1997*, Gorzów Wlkp. 1999, s. 182.

sprzęt sportowy. Infrastruktura sportowa była często wykorzystywana przez hitlerowców do celów militarnych, stąd obiekty sportowe, które przetrwały wojnę, wymagały zwykle generalnych remontów. Dewastacji uległy również szkoły wraz z przyległymi do nich salami gimnastycznymi. W samej Wielkopolsce zniszczonych zostało 8 tys. gmachów szkolnych, natomiast 6 tys. wymagało remontów². Straty materialne, jakie poniosła w latach 1939–1945 kultura fizyczna, oszacowano na ok. 25 mln przedwojennych złotych³. Powołanie na początku 1946 r. Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego (PUWFiPW), spełniającego m.in. rolę koordynatora działań sportowych, stworzyło podstawy do odbudowy obiektów i urzędzeń niezbędnych do rozwoju kultury fizycznej w kraju. Przewodniczącym PUWFiPW został przedwojenny sportowiec i działacz, Tadeusz Kuchar⁴.

W pierwszych latach po wojnie gry sportowe były dyscyplinami powszechnie uprawianymi na otwartym powietrzu, co wynikało z małej liczby sal gimnastycznych i hal sportowych, których stan w wyniku działań wojennych pomniejszył się z 1234 obiektów w 1939 r. do 873 obiektów w 1947 r.⁵ Według przeprowadzonego w 1948 r. pierwszego powojennego spisu urzędzeń sportowych, stan liczbowy obiektów, właściwych dla gier sportowych, przedstawiał się następująco: w Warszawie na jedno boisko przypadało ok. 13 tys. mieszkańców, na jedną halę sportową – ok. 10 tys. mieszkańców. W Łodzi odpowiednio 21 tys. i 29 tys. W poszczególnych województwach statystyki wyglądały następująco – woj. białostockie (33 tys. i 76 tys.), woj. gdańskie (6 tys. i 15 tys.), woj. krakowskie (9 tys. i 33 tys.), woj. kieleckie (31 tys. i 143 tys.), woj. lubelskie (8 tys. i 49 tys.), woj. łódzkie (35 tys. i 84 tys.), woj. pomorskie (8 tys. i 17 tys.), woj. poznańskie (6 tys. i 24 tys.), woj. rzeszowskie (18 tys. i 102 tys.), woj. śląsko-dąbrowskie (5 tys. i 15 tys.), woj. warszawskie (10 tys. i 44 tys.), woj. olsztyńskie (2 tys. i 12 tys.), woj. szczecińskie (3 tys. i 17 tys.) oraz woj. wrocławskie (5 tys. i 21 tys.)⁶. Statystyki te pokazują niewystarczającą liczbę sal gimnastycznych i hal sportowych, niezbędnych do przeprowadzania zawodów w grach sportowych, a także do szkolenia młodzieży w tych dyscyplinach. Również pod względem jakościowym stwierdzano liczne braki, gdyż sale nie były należycie wyposażone w sprzęt sportowy.

Brak dostępu do sal gimnastycznych był największą barierą, utrudniającą rozwój koszykówki i siatkówki w pierwszych latach po wojnie, o czym świadczy sytuacja w Akademickim Związku Sportowym w Poznaniu:

[...] zapotrzebowanie na dzierżawę nowych sal gimnastycznych [...] było bardzo duże i z każdym rokiem wzrastało. Powstawały nowe sekcje sportowe, a dotychczas działające

² Tamże, s. 183.

³ A. Pasko, *Sport wyczynowy w polityce państwa 1944–1989*, Kraków 2012, s. 49.

⁴ *Kandydat na fotel dyrektorski*, „Przegląd Sportowy” 1946, nr 2, s. 2

⁵ *Księga sportu polskiego*, Warszawa 1975, s. 609.

⁶ J. Gaj, *Wychowanie fizyczne i sport w Polsce Ludowej*, Warszawa – Poznań 1987, s. 64–65.

szybko się rozwijały, coraz większe były z tego powodu trudności finansowe. W okresie zimowym jedna sala Studium Wychowania Fizycznego nie mogła pomieścić młodzieży licznie uczęszczającej na treningi. Ze względu na niewielką liczbę sal gimnastycznych na terenie Poznania, AZS był zmuszony do odbywania treningów w późnych godzinach wieczornych [...] ⁷.

Kłopoty z salami o odpowiednich dla gier sportowych gabarytach miały również największe ośrodki sportowe:

Kraków dysponuje jedynie salą „Sokoła” o zbyt szczupłej ilości miejsc dla widzów [...] Łódź oprócz Sali YMCA prawdopodobnie będzie mogła korzystać również z sali Ośrodka Sportowego OMTUR w Helenowie [...] Warszawa zdana jest na jedyną salę YMCA [...] ⁸.

Ubogi stan infrastruktury sportowej został dostrzeżony przez władze centralne, czego dowodem były zapisy w uchwale Biura Politycznego Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (BP KC PZPR), w sprawie kultury fizycznej i sportu z dnia 28 września 1949 r., w której stan materialny kultury fizycznej oceniono słowami:

[...] przeszkodą w rozwoju kultury fizycznej jest brak sprzętu sportowego [...] jego produkcja jest niedostateczna ilościowo i jakościowo. Państwowy aparat gospodarczy w bardzo niewystarczającym stopniu zaspokaja potrzeby wychowania fizycznego i sportu [...] Niedostateczne tempo wykazuje odbudowa i rozbudowa urządzeń sportowych.

W dalszej części uchwała zobowiązuje Państwową Komisję Planowania Gospodarczego do

[...] zapewnienia w planie 6-letnim niezbędnych środków na produkcję sprzętu sportowego, rozbudowę urządzeń sportowych [...], umożliwiając rzeczywiste upowszechnienie kultury fizycznej ⁹.

Wkrótce po wojnie przystąpiono do reaktywowania Akademii Wychowania Fizycznego (AWF) w Warszawie. Obiekty i sprzęt sportowy tej uczelni, mającej duże znaczenie w kształceniu kadr szkoleniowych gier sportowych, wymagały po wojnie generalnej rekonstrukcji. Odbudowę AWF rozpoczęto w 1946 r., w którym wyremontowano salę gimnastyczną (nr 2) oraz rozpoczęto remont całego gmachu głównego (sale wykładowe, kuchnia). W roku akademickim 1947/1948 wykonano kapitalny remont trzech boisk sportowych oraz naprawiono dach spalonej sali gimnastycznej (nr 1). W latach 1948–1951 wybudowano internat żeński, dokonano kapitalnego remontu sal gimnastycznych (nr 1 i nr 3) oraz ukończono budowę hali sportowej z trybunami, drewnianym parkietem oraz radiofonizacją ¹⁰. Oddanie do użytku tych obiektów miało bezpośredni wpływ na rozwój sportu wyczynowego w zakresie gier sportowych kobiet – tre-

⁷ S. Warsicki, *Działalność AZS w Poznaniu 1919–1969*, Poznań 1969, s. 75.

⁸ *Koszykarze w obliczu ligowych bojów*, „Przegląd Sportowy” 1947, nr 82, s. 6.

⁹ *Uchwała Biura Politycznego KC PZPR w sprawie kultury fizycznej i sportu*, „Przegląd Sportowy” 1949, nr 78, s. 2.

¹⁰ *Akademia Wychowania Fizycznego 1929–1959*, Warszawa 1959, s. 96.

nowały tu bowiem siatkarki i koszykarki AZS – AWF Warszawa – wielokrotne mistrzynie kraju i reprezentantki kadry narodowej.

Odbudowa obiektów AWF przyspieszyła również rozwój gier sportowych w Polsce, poprzez stworzenie warunków do wyszkolenia w następnych latach wielu instruktorów i trenerów.

Według spisu urządzeń sportowych, którego wyniki przedstawił „Przegląd Sportowy”¹¹ w 1950 r., liczba sal gimnastycznych, w których można było uprawiać siatkówkę i koszykówkę, wynosiła 1198¹², co w porównaniu ze styczniem 1948 r. oznaczało ok. 500 obiektów więcej. Najgorzej przedstawiała się sytuacja w piłce ręcznej, dla której liczbę boisk szacowano na 183¹³. Dyscyplinę tę uprawiano po wojnie wyłącznie na powietrzu. Pierwsze zawody rangi mistrzowskiej w halowej piłce ręcznej (Zimowe Mistrzostwa Śląska siedmioosobowych zespołów żeńskich i męskich) rozegrano w marcu 1951 r. w hali po ujeżdżalni w Siemianowicach¹⁴.

Rozbudowę bazy materialnej na terenie całego kraju wspomogła, wspomniana wcześniej, uchwała Biura Politycznego Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej¹⁵, która zapewniła wszystkim organizacjom wychowania fizycznego i sportu stałe subwencje z budżetu państwa. W roku 1950 przyznano Polskiemu Związkowi Koszykówki, Siatkówki i Szczypiorniaka (PZKSS) dotację w wysokości 12,7 mln złotych, co stanowiło, po związku kolarskim, lekkoatletycznym i narciarskim, największą dotację w skali kraju¹⁶. W latach 1950–1955, w ramach realizacji planu sześcioletniego, który zakładał również rozwój gospodarczy w zakresie kultury fizycznej, dotacje państwowe i samorządowe PZKSS wzrosły z 20,94 mln złotych w 1950 r. do 37,95 mln złotych w roku 1955¹⁷.

W latach 1946–1955 budownictwo obiektów sportowych i produkcja sprzętu nie zaspokajały w pełni potrzeb ruchu sportowego, w tym gier sportowych, zwłaszcza w powszechnym wymiarze. Jeśli chodzi o ilość hal sportowych i sal gimnastycznych (również szkolnych), dopiero na początku lat pięćdziesiątych

¹¹ *Spis zakończony – teraz planowanie*, „Przegląd Sportowy” 1950, nr 101, s. 5.

¹² W „Roczniku Statystycznym” z 1950 r. liczba sal gimnastycznych i hal sportowych szacowana jest na 1671, co może wynikać z uwzględnienia pomieszczeń szkolnych, często o małych gabarytach (tzw. sal zastępczych), nienadających się do uprawiania gier sportowych. Rozbieżność danych w niektórych źródłach wynika również z faktu, że do 1962 r. za salę wymiarową uważano pomieszczenie o wymiarach powyżej 8 × 16 m, natomiast po roku 1962 powyżej 10,5 × 18 m (L. Szymański, *Ze studiów nad modelem kultury fizycznej w Polsce Ludowej 1944–1980*, Wrocław 1996, s. 68).

¹³ *Spis zakończony – teraz planowanie*, s. 5.

¹⁴ S. Jarecki, *Rozwój piłki ręcznej na Śląsku – cz. I*, Katowice 1972, s. 105.

¹⁵ *Uchwała Biura Politycznego KC PZPR w sprawie kultury fizycznej i sportu*, s. 2.

¹⁶ A. Pasko, *Sport wyczynowy...*, s. 119.

¹⁷ AAN, Polski Związek Koszykówki, Siatkówki i Szczypiorniaka, *6-letni plan rozwoju i przebudowy gospodarczej Polski w zakresie kultury fizycznej*, sygn. 106/2, Tabl. 9 – Wydatki i wpływy.

XX w. ich liczba powróciła do stanu z roku 1939¹⁸. Znacznie korzystniej na tym tle prezentowała się liczba boisk przyszkolnych, na których w okresie wiosenno-jesiennym można było uprawiać gry sportowe¹⁹. Większość boisk nie nadawała się jednak do gry w koszykówkę, gdzie nawierzchnia odgrywa kluczową rolę. Sytuację tą przedstawił „Przegląd Sportowy”:

[...] boisk letnich z prawdziwego zdarzenia jest u nas bardzo niewiele – takie, na których można organizować poważniejsze imprezy, zliczyć można na palcach jednej ręki. W przeważającej większości organizatorzy posługują się kortami tenisowymi, na których przecież się nie trenuje, a których nawierzchnia pozostawia wiele do życzenia (np. IV turniej klasyfikacyjny w Lublinie). Problem letnich boisk dojrzał już do poważniejszego potraktowania, stanowi bowiem jeden z warunków utrzymania dynamiki propagandy i rozwoju koszykówki [...] ²⁰.

Niewystarczająca liczba sal w Polsce w latach czterdziestych i pięćdziesiątych XX wieku, niezbędnych do właściwego upowszechnienia gier sportowych, była również pochodną niewłaściwego podejścia władz państwowych do problemu budownictwa sportowego. W tym czasie dominowała tendencja transparentnej budowy wielkich obiektów o charakterze monumentalnym, reprezentacyjnym, do celów propagandowych, gdy rzeczywiste potrzeby wymagały budowy obiektów skromniejszych, za to na powszechną skalę. Innym problemem był powszechny zwyczaj wykorzystywania obiektów sportowych do innych celów, głównie politycznych, niezwiązanych z kulturą fizyczną²¹.

W 1953 r. Prezydium Rządu wydało zarządzenie określone mianem Uchwały²², w sprawie wykorzystania i rozbudowy obiektów sportowych, które wytyczało dalszy zakres prac, oraz nakazywało właściwe wykorzystanie istniejących obiektów i urządzeń, a także obligowało Główny Komitet Kultury Fizycznej (GKKF) do sporządzenia wykazu urządzeń sportowych użytkowanych na inne cele niż kultura fizyczna i sport. Dalsze przepisy Uchwały zobowiązywały Prezydium Rad Narodowych do zabezpieczenia w projektach rozbudowy miast wyznaczonych terenów pod budownictwo sportowe. Równie ważnym zapisem było uwzględnienie sal gimnastycznych i boisk przy budowie nowych szkół i uczelni. Uchwała zalecała również budowę boisk i urządzeń sportowych przy organizacji nowych osiedli mieszkaniowych, zakładów przemysłowych, sanatoriów i parków. W wyniku tych działań do 1958 r. oddano do użytku 45 hal i sal sportowych²³. Analizując osiągnięcia planu 6-letniego w odniesieniu do kultury fi-

¹⁸ *Księga sportu polskiego*, s. 609.

¹⁹ *Sport i wychowanie fizyczne w szkole na nowych drogach rozwojowych*, „Przegląd Sportowy” 1948, nr 80, s. 4.

²⁰ *Rok 1956 powinien być przełomowy dla naszej koszykówki*, „Przegląd Sportowy” 1956, nr 76, s. 3.

²¹ J. Gaj, *Wychowanie fizyczne...*, s. 68.

²² *Uchwała nr 21 Prezydium Rządu z dnia 10 stycznia 1953 r. w sprawie wykorzystania i planowej rozbudowy urządzeń sportowych*, „Monitor Polski” z 1953 r. nr 40, poz. 487.

²³ Tamże, s. 70.

zycznej, należy stwierdzić, że pomimo ponad dwukrotnego upowszechnienia sportu (z około 2,4% do 5,2% w latach 1949–1956)²⁴ nie nastąpił znaczący wzrost liczby obiektów sportowych. Pod koniec roku 1955 ilość sal gimnastycznych i hal sportowych (łącznie ze szkolnymi) wynosiła 1662²⁵.

Poza budową obiektów sportowych czynnikiem mającym wpływ na rozwój gier sportowych w Polsce była produkcja sprzętu sportowego, takiego jak kosze, bramki, siatki czy piłki do gier. W pierwszych latach po wojnie produkcję sprzętu podjęły wybiórczo zakłady państwowe oraz wytwórnie prywatne. W związku ze wzrastającym umasowaniem ruchu sportowego, w celu zaspokojenia szerokich potrzeb w tym zakresie oraz wskutek postępującej centralizacji gospodarczej państwa, Główny Komitet Kultury Fizycznej zainicjował w 1949 r. powstanie państwowego przedsiębiorstwa – Zjednoczonych Wytwórni Sprzętu Sportowego i Szkutniczego, produkującego niezbędne dla rozwoju kultury fizycznej przyrządy sportowe. To przedsiębiorstwo skupiało łącznie 35 mniejszych zakładów. Ich zadaniem był produkcja sprzętu metalowego, drewnianego, skórzanego, a także odzieży sportowej dla zaspokojenia potrzeb całej kultury fizycznej. W roku 1952 GKKF powołał do działalności Sportowe Wytwórnie Sprzętu Wyczynowego (z sześcioma własnymi zakładami), które zajmowały się produkcją sprzętu właściwego dla sportu kwalifikowanego. W latach 1950–1959, dzięki produkcji tych zakładów, liczba wyprodukowanych piłek do gier sportowych podniosła się z 3 tys. do 166 tys., a w roku 1963 osiągnęła poziom 257 tys. piłek, produkowanych również na eksport²⁶.

Pomimo wzrastającej produkcji sprzętu sportowego masowego użytku, zakłady miały kłopoty z wytworzeniem produktów o wysokiej jakości. Problemy ze zdobyciem przez PZKosz piłek na organizowane przez Polskę w 1958 r. VI Mistrzostwa Europy w koszykówce kobiet opisuje „Przegląd Sportowy”:

Wytwórnia Wyczynowego Sprzętu Sportowego w Wałbrzychu [...] przedstawiła już próbne piłki, niestety posiadały one sporo usterek. Okazało się, że były to piłki wybrane jako najlepsze z normalnej produkcji, a nie specjalnie robione na mistrzostwa [...] zrobiła jednak jedną specjalną wysokogatunkową piłkę [...] jednak dalszą produkcję uzależniła od zmniejszenia przez Zarząd Sprzętu Sportowego norm, przewidzianych na ich wykonanie. Tymczasem dyrektor ZSS Wł. Rajkowski nie ma ochoty na wydanie decyzji zmniejszenia norm [...] tkwi tu jakieś nieporozumienie [...] W wypadku bowiem niewykonania przez Wałbrzych specjalnych piłek, PZKosz stanąłby przed koniecznością zakupu piłek produkcji włoskiej, co łączyłoby się z wydaniem tak cennych dla Polski dewiz²⁷.

Nadzieję na polepszenie infrastruktury sportowej, w tym bazy materialnej gier sportowych, wiązano z okresem tzw. „destalinizacji”, który nastąpił po

²⁴ L. Szymański, *Ze studiów nad modelem...*, s. 51.

²⁵ „Rocznik Statystyczny” 1956 r., tabl. 10, s. 364.

²⁶ W. Rajkowski, *Produkcja sprzętu sportowego*, [w:] A. Brzezicki, A. Miller (red.), *Kartki z historii kultury fizycznej 1945–1964*, Warszawa 1964, s. 309.

²⁷ *Damski kosz na pierwszy plan*, „Przegląd Sportowy” 1958, nr 21, s. 4.

zmianach politycznych w Polsce w roku 1956²⁸. Dodatkowym bodźcem finansowym, wspomagającym budownictwo sportowe, było powołanie Uchwałą nr 1010/55 Prezydium Rządu z dnia 17 grudnia 1955 r. Państwowego Przedsiębiorstwa „Totalizator Sportowy”²⁹, z którego dochód przeznaczony był na budownictwo obiektów sportowych i remonty. Tylko w ciągu dziesięciu pierwszych lat działalności loterii sportowej przeznaczono na ten cel niemal 3 mld złotych³⁰. Rozszerzono także inne źródła finansowania sportu. Oprócz Głównego Komitetu Kultury Fizycznej, inwestycje sportowe zasilają pieniądze z Centralnej Rady Związków Zawodowych (CRZZ), branżowych związków zawodowych, a także Ministerstwa Oświaty, Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego oraz Ministerstwa Obrony Narodowej i Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego³¹.

Pod koniec lat pięćdziesiątych XX w., obok miast, gdzie przybywało miejsc do uprawiania gier sportowych, wciąż były obszary, które nie posiadały do tego odpowiednich warunków. W niektórych dużych miastach, jak Olsztyn, Koszalin czy Rzeszów, nie było sal spełniających wymogi do rozgrywania gier sportowych na wyższych szczeblach rozgrywek, natomiast 298 miast powiatowych nie posiadało żadnej sali³². Niekorzystnie przedstawiał się dostęp do uprawiania gier sportowych przez najmłodszych – sale gimnastyczne posiadało tylko 17% szkół podstawowych³³.

Ubogi stan posiadanej bazy sportowej w poszczególnych regionach Polski został zauważony przez władze centralne, czego następstwem były decyzje podjęte przez Plenum GKKF w grudniu 1958 r. Przyjęto wówczas za konieczne rozszerzenie programu inwestycyjnego o budowę obiektów i urządzeń o charakterze powszechnym, kosztem zmniejszenia nakładów na infrastrukturę o charakterze widowiskowo-reprezentacyjnym³⁴. Na posiedzeniu plenarnym Głównego Komitetu Kultury Fizycznej w dniu 19 grudnia 1959 r. dyskutowano o kierunkach dalszej rozbudowy obiektów sportowych, a także o tym, jaki rodzaj hal sportowych i sal gimnastycznych, spełni oczekiwania społeczne:

[...] Fazanowicz apelował o budowanie sal gimnastycznych, powołując się na fakt, iż stan fizyczny naszej młodzieży nie jest najlepszy [...]. Jan Mulak był natomiast zdania, że typowe sale gimnastyczne, oparte na szwedzkich wzorach, nie zdają już egzaminu. Budowa takich sal została już zarzucona w całej Europie. Powinno się natomiast budować sale sportowe wymiarów 30 × 55 metrów, które miałyby uniwersalne zastosowanie, bowiem można w nich przeprowadzać ćwiczenia gimnastyczne i organizować gry ruchowe, jak np. piłka ręczna w siódemkę [...] budowa takich sal jest koniecznością³⁵.

²⁸ M.in. powrót do władzy Władysława Gomułki i objęcie przez niego stanowiska I sekretarza Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej.

²⁹ <http://www.totalizator.pl/o-nas/historia>.

³⁰ A. Pasko, *Sport wyczynowy...*, s. 200.

³¹ J. Gaj, *Wychowanie...*, s. 69.

³² Tamże, s. 70.

³³ L. Szymański, *Ze studiów nad modelem...*, s. 80.

³⁴ J. Gaj, *Wychowanie...*, s. 70.

³⁵ *10 godzin obrad Plenum GKKF*, „Przegląd Sportowy” 1959, nr 223, s. 2.

W 1960 r. budżet państwa przeznaczył na gry sportowe dotację w wysokości 5,6 mln zł (2,5 mln zł – koszykówka, 2,1 mln zł – siatkówka i 1 mln zł – piłka ręczna). Dla porównania największą sumę otrzymała lekkoatletyka – ponad 9 mln zł, boks 3,5 mln oraz narciarstwo 3,7 mln zł³⁶. Działania Głównego Komitetu Kultury Fizycznej (od 1960 r. Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki – GKkFiT) przyniosły wymierne efekty już w roku 1961, w którym obok wielu innych obiektów sportowych oddano do użytku 16 hal i sal sportowych³⁷. W latach 1961–1965 liczba krytych obiektów (hal i sal sportowych) wzrosła w naszym kraju o 10%³⁸. W tym okresie znacząco powiększyła się liczba sal gimnastycznych, które powstawały przy szkołach budowanych w ramach akcji „Tysiąc szkół na tysiąclecie Państwa Polskiego”³⁹. W roku 1965 sal gimnastycznych i hal sportowych (łącznie z salami szkolnymi) było w Polsce 5177⁴⁰, co oznaczało niemal dwukrotny wzrost liczby tych obiektów względem roku 1959⁴¹. W tym czasie najwięcej obiektów sportowych posiadały województwa: katowickie, wrocławskie i poznańskie, a najuboższymi pod tym względem były województwa białostockie, kieleckie i olsztyńskie⁴².

W latach 1967–1970, w związku z wprowadzeniem limitów inwestycyjnych w ramach Narodowego Planu Gospodarczego, dalszy rozwój infrastruktury sportowej był możliwy przez zwiększenie wpływów finansowych z Totalizatora Sportowego. Działania te, a także udział organów terenowych i pomoc lokalnych zakładów pracy spowodowały znaczny przyrost liczby obiektów właściwych dla gier sportowych, zwłaszcza boisk odkrytych do siatkówki, których w ciągu trzech lat wybudowano ok. 5 tys.⁴³ W tym czasie dobrze rozwijało się także budownictwo boisk na wsi, głównie z pomocą sił społecznych. Gry sportowe, które uprawiano na wsiach przede wszystkim na powietrzu, uzyskały możliwość szerszej propagandy, poprzez wdrożenie do życia hasła „boisko w każdej wsi”. Ta inicjatywa Rady Głównej Ludowych Zespołów Sportowych i redakcji „Gromady i Rolnika Polskiego” przyniosła w latach sześćdziesiątych XX w. efekt w postaci wielu nowych boisk – terenów, gdzie mogły się upowszechnić koszykówka, siatkówka i piłka ręczna. Wartość czynów społecznych, wykonanych staraniem działaczy wszystkich szczebli oraz lokalnych społeczności, oszacowano w latach 1966–1970 na 1,4 mld złotych. Społeczna działalność

³⁶ Przewodniczący GKkFiT W. Reczek o zadaniach w 1960 roku, „Przegląd Sportowy” 1959, nr 223, s. 2

³⁷ J. Gaj, *Rozwój sportu w Polsce Ludowej*, [w:] J. Gaj, B. Woltmann, *Zarys historii...*, s. 186.

³⁸ Tamże.

³⁹ W ramach akcji „Tysiąc szkół na Tysiąclecie Państwa Polskiego”, przeprowadzonej w latach 1958–1966, powstało 1417 placówek oświaty (głównie szkół podstawowych) – *Szkoła tysiąclecia* – <http://pl.Wikipedia.org>.

⁴⁰ L. Szymański, *Ze studiów nad modelem...*, s. 80.

⁴¹ *Księga sportu polskiego*, Warszawa 1975, s. 29.

⁴² J. Gaj, *Wychowanie...*, s. 71.

⁴³ J. Gaj, B. Woltmann, *Zarys historii sportu w Polsce 1867–1997*, s. 186.

w zakresie budownictwa infrastruktury sportowej była w Polsce trzecią gałęzią w tej dziedzinie (po oświacie i budownictwie dróg)⁴⁴.

W 1970 r. liczba hal i sal sportowych (ok. 6000 wraz z obiektami szkolnymi)⁴⁵ była wystarczająca do całkowitego umiejscowienia rozgrywek piłki siatkowej na obiektach krytych, natomiast małe gabaryty tych obiektów nie zawsze pozwalały na bezpieczny przebieg meczów koszykówki. Sytuację obrazuje „Przegląd Sportowy” z 1971 r.:

Niestety z bazą naszej koszykówki jest wręcz fatalnie. Poziom sportowy o kilka długości wyprzedził rozwój bazy. Hale z prawdziwego zdarzenia można policzyć na palcach. Na takich ciasnych salach, jakie mają do dyspozycji Polonia czy Legia, nie można wykazać swoich możliwości [...] rozpędzony zawodnik może [wpaść] na ludzi stojących 2 metry za koszem, albo potłuc się o drabinki (były już takie wypadki). Paradoxem jest chyba, że mistrz Polski Wybrzeże gra w sali innego klubu, w dodatku mecze mistrza Polski może oglądać ok. 600 osób, a chętnych są tysiące. O takich sprawach jak gabinety odnowy, sauny, fizykoterapia lepiej w ogóle nie wspominać⁴⁶.

Najgorzej sytuacja przedstawiała się w rozgrywkach piłki ręcznej. W całym kraju pełnowymiarowych hal, w których można było rozgrywać zawody w tej dyscyplinie, było 49⁴⁷, a największą liczbą takich obiektów (7 hal) na początku lat siedemdziesiątych dysponował region śląski. Były to hale w Katowicach (hala Baildon – 2300 widzów, i hala WSWF – 300 widzów), w Gliwicach (hala SZS – 1000 widzów, i hala MON – 400), w Rudzie Śląskiej (hala Bielszowice – 1200 widzów, i hala Nowy Wirek – 600 widzów) oraz w Siemianowicach Śląskich (hala Huty „Jedność” – 800 widzów)⁴⁸.

Problemy z dostępnością do pełnowymiarowej hali miała nawet żeńska reprezentacja narodowa w piłce ręcznej podczas przygotowań do Mistrzostw Świata w 1973 r.:

Zaciążyć może na wynikach zespołu nie tylko nerwowa atmosfera wyjazdu, ale i warunki treningu, jakie ten wyjazd poprzedziły [...] zabezpieczono dla reprezentacji oplakane możliwości treningu: tylko na sali Skry, zbyt wąskiej dla tej dyscypliny sportu i to w nieodpuszczalnych godzinach: porze obiadowej 12–14 oraz nocnej 21–23⁴⁹.

W latach 1971–1972 budownictwo sportowe, poza czynami społecznymi, praktycznie wstrzymano, co miało związek ze zmianami politycznymi w Polsce w roku 1970⁵⁰. Dopiero zapisy Uchwały VII Plenum KC PZPR z dnia 27–28 XI 1972 r., a także Uchwały Rady Ministrów z dnia 6 kwietnia 1973 r. w sprawie

⁴⁴ *Księga sportu polskiego*, s. 617.

⁴⁵ „Rocznik Statystyczny” 1975 r., tabl. 16 (777), s. 497.

⁴⁶ *Od ligi do reprezentacji*, „Przegląd Sportowy” 1971, nr 37, s. 3.

⁴⁷ „Rocznik Statystyczny” 1975 r., tabl. 16 (777), s. 497.

⁴⁸ S. Jarecki, *Rozwój piłki ręcznej na Śląsku 1960–1970...*, s. 191.

⁴⁹ *Nerwowe przygotowania siódemki do mistrzostw świata*, „Przegląd Sportowy” 1973, nr 214, s. 5.

⁵⁰ W grudniu 1970 r. stanowisko I sekretarza KC PZPR objął Edward Gierek.

kultury fizycznej⁵¹, wytworzyły atmosferę sprzyjającą rozwojowi kultury fizycznej i sportu, co również wiązało się z perspektywami wzrostu nakładów na inwestycje w obiekty i urządzenia oraz sprzęt sportowy. Szczegółowy przyrost liczby obiektów dla gier sportowych, w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych XX wieku, przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Liczba hal sportowych i sal gimnastycznych w latach 1970–1974

Stan w dniu 31 XII	Hale sportowe	Sale gimnastyczno-sportowe*	Sale gimnastyczne**
1970	49	1245	4698
1971	52	1247	4617
1972	55	1346	4644
1973	64	1416	4751
1974	67	1496	4804

* Sale gimnastyczno-sportowe o wymiarach od 21 × 10,5 m do 36 × 18 m.

** Sale gimnastyczne o wymiarach poniżej 21 × 10,5 (szkolne)

Źródło: „Rocznik Statystyczny” 1975 r., tabl. 16 (777), s. 497.

Analizując rozwój bazy materialnej gier sportowych w trzydziestoleciu powojennym XX wieku, należy wziąć pod uwagę towarzyszące temu procesowi utrudnienia w postaci licznych przemian organizacyjnych oraz politycznych i społecznych. Stopień zniszczenia obiektów sportowych, które przetrwały działania II wojny światowej, sprawił, że w 1945 r. Polska zaczynała ich odbudowę bądź rekonstrukcję praktycznie od stanu zerowego. Pomimo wielu niedogodności, proces odbudowy i remontów obiektów przebiegał prawidłowo, co pozwoliło sukcesywnie udostępniać społeczeństwu miejsca do uprawiania koszykówki, siatkówki i piłki ręcznej.

Uznając za punkt wyjściowy rezultaty pierwszego powojennego spisu urządzeń sportowych (1948 r.), należy stwierdzić, że w omawianym w pracy okresie liczba hal sportowych i sal gimnastycznych (łącznie ze szkolnymi) wzrosła z 873 do 6361⁵². Istotnym mankamentem budownictwa sportowego było nierównomierne rozłożenie obiektów sportowych w poszczególnych województwach, co utrudniało upowszechnienie gier zespołowych we wszystkich regionach kraju.

Największy postęp w rozwoju infrastruktury sportowej gier sportowych odnotowano po roku 1956, od kiedy budownictwo sportowe zasilił strumień finansowy z Państwowego Przedsiębiorstwa „Totalizator Sportowy”. W tym okresie liczba hal i sal sportowych (nie licząc sal szkolnych) wzrosła ponad 5-krotnie⁵³.

⁵¹ Uchwała Nr 85 Rady Ministrów z dnia 6 kwietnia 1973 r. w sprawie kultury fizycznej, „Monitor Polski” 1973, nr 21, poz. 123.

⁵² „Rocznik Statystyczny” 1975 r., tabl. 16 (777), s. 497.

⁵³ Księga sportu polskiego, s. 617.

Ich stan liczbowy pod koniec 1974 r. wynosił 1563. Wszystkie te obiekty mieściły pełnowymiarowe boisko do gry w piłkę siatkową (18×9 m), co sprawiło, że ta dyscyplina była w Polsce najbardziej popularna. Inaczej sytuacja przedstawiała się w piłce koszykowej, gdzie liczba pełnowymiarowych boisk (28×14 m) w salach była dużo mniejsza⁵⁴. W najtrudniejszej sytuacji znajdowała się dyscyplina piłki ręcznej, dla której pełnowymiarowe boiska (40×20 m) posiadała w 1974 r. jedynie 67 obiektów krytych⁵⁵.

Począwszy od roku 1970, można zauważyć tendencję budowy sal sportowych o większych gabarytach (od $21 \times 10,5$ m do 36×18 m), nadających się do rozgrywek w piłkę siatkową i koszykową. W latach 1970–1974 powstało 251 takich obiektów, natomiast liczba sal gimnastycznych poniżej $21 \times 10,5$ m wzrosła jedynie o 106 (tabela 1).

Sport wyczynowy gier sportowych to rozgrywki halowe. Ułatwiony dostęp do krytych obiektów sportowych, posiadających boiska do piłki koszykowej, piłki siatkowej i piłki ręcznej, miał przełożenie na wyniki sportowe tych dyscyplin na arenie międzynarodowej. Najwyraźniej obrazują to osiągnięcia polskich reprezentacji żeńskich. W latach 1945–1975 w piłce siatkowej Polki zdobyły na imprezach dużej rangi (igrzyskach olimpijskich, mistrzostwach świata i mistrzostwach Europy) 13 medali (w tym dwa brązowe medale olimpijskie w 1964 r. w Tokio i w 1968 r. w Meksyku). W tym samym czasie polskie koszykarki poszczycić się mogły jedynie brązowym medalem na mistrzostwach Europy we Włoszech (1968 r.). Najskromniej wygląda dorobek polskiej reprezentacji piłki ręcznej kobiet, dla której największym osiągnięciem, w omawianym okresie, było zajęcie 5 miejsca na mistrzostwach świata w Jugosławii w 1973 r.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie.

Zespół akt Polskiego Związku Koszykówki, Siatkówki i Szczypiorniaka.

II. Prasa

„Monitor Polski” 1953, 1973

„Przegląd Sportowy” 1945–1975

III. Źródła internetowe

<http://www.totalizator.pl/o-nas/historia>

⁵⁴ *Od ligi do reprezentacji*, „Przegląd Sportowy” 1971, nr 37, s. 3.

⁵⁵ „Rocznik Statystyczny” 1975 r., tabl. 16 (777), s. 497.

B. Literatura

- Akademia Wychowania Fizycznego 1929–1959*, Warszawa 1959.
- Brzezicki A., Miller A (red.), *Kartki z historii kultury fizycznej 1945–1964*, Warszawa 1964.
- Drygas W.A., Młoczyński P., *75 lat piłki ręcznej w Polsce*, Warszawa 1993.
- Gaj J., *Wychowanie fizyczne i sport w Polsce Ludowej*, Warszawa – Poznań 1987.
- Gaj J., Woltmann B. (red.), *Zarys historii sportu w Polsce 1867–1997*, Gorzów Wlkp. 1999.
- Jarecki S., *Rozwój piłki ręcznej na Śląsku – cz. I*, Katowice 1972.
- Księga sportu polskiego*, Warszawa 1975.
- Łaskiewicz K., *Polska koszykówka męska 1928–2004*. Inowrocław 2004.
- Mecner K., *80 lat polskiej siatkówki. Od przebijanki do ligi światowej*, Olsztyn 2002.
- Ordyłowski M., Schwarzer Z., Szymański L., *50 lat wrocławskiego sportu*. Wrocław 2007.
- Pasko A., *Sport wyczynowy w polityce państwa 1944–1989*, Kraków 2012.
- „Rocznik Statystyczny” 1975 r.
- Szymański L. *Ze studiów nad modelem kultury fizycznej w Polsce Ludowej 1944–1980*, Wrocław 1996.
- Warsicki S., *Działalność AZS w Poznaniu 1919–1969*, Poznań 1969.
- Wryk R., *90 lat AZS w Poznaniu*, Poznań 2009.

Abstract

Development of the Material Base of Sports Games in Poland in the Years 1945–1975

This article describes the changes to the sports infrastructure in post-war increased, and their impact on the dissemination and development of basketball, volleyball and handball women during this period. The status of sports facilities that survived the operation of World War II and the Nazi occupation was that Poland in 1945 began their reconstruction of practically zero status. For a period of three decades, despite the difficulties in the form of numerous organizational, political and social change, action has been taken to increase continuously the quantity and quality of facilities, and sports equipment. The effort of State institutions, businesses, and entire sports environment in 1975 led to a situation in which the number of playing fields, sports halls and gyms where you can enjoy playing sports women, to meet most of the needs of society.

Keywords: sports base, infrastructure, sports, construction.